

DE GALLIÈRS

SIEN DEMUYNCK

DE GALLIËRS

EEN GESCHIEDENIS VAN
GALLIA BELGICA EN
ZIJN INWONERS

	Inleiding	7
I	KELTEN, GALLIËRS, BELGEN EN GERMANEN	II
II	DE BRONNEN	35
III	GALLIA BELGICA OP DE KAART	69
IV	GALLIA BELGICA IN DE GESCHIEDENISBOEKEN	87
V	DE BEWONERS	139
VI	EVOLUTIE EN EINDE VAN GALLIA BELGICA	201
VII	ARCHEOLOGISCHE TOPSTUKKEN	239
VIII	STEREOTYPEN ONDERUIT	269
	Dankwoord	283
	Naslagwerken	284

KELTEN,
GALLIËRS,
BELGEN
EN
GERMANEN

Aardewerken pot met versiering uit de Bandkeramische cultuur, gevonden in Nederland. Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

Wie troffen de Romeinen aan toen ze in 58 v.C. Gallia Belgica bereikten om het gebied aan hun rijk toe te voegen? Dat er mensen woonden, staat immers buiten kijf. Maar hoe woonden ze, welke taalspraken ze en hoe noemden ze zichzelf? Julius Caesar, de eerste Romeinse veldheer die met zijn legioenen aankwam, heeft het over 'Belgen (...) en zij die in hun eigen taal Kelten worden genoemd en in de onze Galliërs'. Dat zijn meteen drie benamingen die in de loop van de tijd kriskras door elkaar gebruikt zijn. Op basis van Caesars beschrijving kun je je afvragen: waren de Belgen dan geen Galliërs? En kunnen we de Galliërs volledig gelijkstellen aan de Kelten? Voor de antwoorden moeten we een heel stuk terug in de tijd, naar de periode vóór de komst van de Romeinen, een periode van volksverhuizingen, taalevolutie en nieuwe grondstoffen.

JAGERS EN BOEREN: HET BEGIN VAN DE LANDBOUW

We trekken in vogelvlucht door de vroegste periodes van menselijke aanwezigheid in onze streken. Tussen 50.000 en 40.000 jaar geleden kwam de 'moderne mens', homo sapiens, in West-Europa aan. Er leefden toen al neanderthalers, een aparte mensensoort die hier sinds ongeveer 100.000 v.C. gevestigd was. Al deze groepen waren nomaden: ze leefden van de jacht voor vlees en vis en verzamelden eetbare planten. Afhankelijk van seizoen en klimaat trokken ze naar de meest gunstige gebieden om te overleven. Dankzij de vondst van stenen werktuigen weten we dat neanderthalers onder andere in de buurt van de Maas en in grote delen van Vlaanderen verbleven. In Spy, in de Ardennen, werden botten van twee volwassen neanderthalers en een kind gevonden.

Vanaf ongeveer 45.000 v.C. deelden homo sapiens en neanderthaler hetzelfde grondgebied. Beide soorten vermengden zich ook, getuige daarvan zijn de restanten van neanderthaler-DNA in de Europese mens vandaag. Rond 40.000 jaar geleden stierf de neanderthaler uit, om redenen die nog altijd onduidelijk zijn. Alleen de homo sapiens bleef over. Die leefde verder als jager-verzamelaar in een uitgestrekt gebied.

Wie zich erin wil verdiepen, moet snel zijn: de opleiding Keltische talen en culturen die je in de Lage Landen enkel nog aan de universiteit van Utrecht kan volgen, verdwijnt in september 2026.

‘DE BELLO GALLICO’

De meeste informatie die we over Galliërs hebben, komt jammer genoeg niet van hen zelf, maar van Romeinse auteurs. De bron bij uitstek is Gaius Iulius Caesar (100–44 v.C.). Daar mogen meteen wat alarmbellen bij afgaan: Caesar was geen historicus, maar een politicus en veldheer. Hij trok niet op ontdekkingsreis naar Gallia, maar voerde er een oorlog. En het belangrijkste van al: hij schreef voor een Romeins publiek, om de senaat te overtuigen, niet om hen zo waarheidsgetrouw mogelijk over Gallia te berichten. Maar als een van de weinige antieke auteurs is Caesar wel effectief in Gallia Belgica geweest en heeft hij er meerdere stamleiders ontmoet, steden belegerd en jaren doorgebracht. We moeten het er dus mee doen.

Commentarii rerum in Gallia gestarum, beter bekend als *De bello Gallico*, ‘Over de Gallische oorlogen’, is de belangrijkste antieke bron voor de geschiedenis van de Gallische oorlogen. Zó belangrijk dat ze voor de regio zelfs de overgang van de ijzertijd naar de Romeinse tijd, van de prehistorie naar de geschiedenis, bepaalt. Vanaf 58 v.C. beschikken we over eigentijdse historische bronnen die de geschiedenis van de regio verhalen. Een breuk op de klassieke tijdlijn, waarvan we de impact op het terrein nog moeten zien.

De bello Gallico bestaat uit acht boeken, waarvan Caesar er zeven schreef in 52 en 51 v.C. en zijn officier Aulus Hirtius het achtste voltooide na Caesars dood. We gaan ervan uit dat Caesar tijdens zijn expedities notities nam, om die later in een verhaal te kunnen verwerken. Elk boek, of eerder elke papyrusrol, beschreef een jaar van de Gallische oorlogen. Zoals dat in die tijd gebruikelijk was, dicteerde Caesar zijn werk in de derde persoon. De kern zijn de militaire activiteiten van het Romeinse leger in Gallia, maar Caesar weidde ook uit over de volkeren en de geografie van de regio. Zoals helemaal aan het begin:

‘Gallia als geheel bestaat uit drie delen, waarvan de Belgen er één bewonen, de Aquitaniërs een ander, en het derde degenen die in hun eigen taal ‘Kelten’ worden genoemd en in de onze ‘Galliërs’. Al deze volkeren verschillen onderling in taal, gebruiken en wetten. De Galliërs worden van de Aquitaniërs gescheiden door de Garonne, en van de Belgen door de Marne en de Seine.

Van al deze volkeren zijn de Belgen het dapperst, en wel doordat ze het verst verwijderd zijn van de Provincie met haar verfijnde levenswijze. Bij hen komen het minst vaak handelaren om goederen te importeren die tot verwekelijking leiden. En ze zitten het dichtst bij de Germanen, die aan de andere kant van de Rijn wonen, met wie ze in voortdurende staat van oorlog verkeren.’

– *De bello Gallico*, I, 1 (vertaling Vincent Hunink)

Caesar verdeelde Gallia in drie gebieden, namelijk Aquitania, Celtica en Belgica. Maar die opdeling is eerder arbitrair. Er zijn weinig aanwijzingen dat er ook wezenlijk een onderscheid te maken viel tussen de mensen in de verschillende regio's. Toch zou zijn opdeling van het gebied tijdens de administratieve hervormingen van de volgende eeuwen grotendeels behouden blijven.

Ondanks het propagandistische karakter van *De bello Gallico* zijn Caesars geografische en etnografische beschrijvingen vaak nauwkeurig. Hij kon hiervoor putten uit zijn eigen waarnemingen en uit de etnografieën van onder andere Cato de Oudere (234–149 v.C.) en Posidonius (135–51 v.C.). We kunnen er wel wat mee om, in combinatie met de archeologie, op zoek te gaan naar de plaatsen van veldslagen en de ligging van nederzettingen. Zo wordt al jaren gespeculeerd over de locatie van de Romeinse nederlaag tegen de Eburones, in een ketelvormig dal in het oosten van Gallia Belgica in 54 v.C. Maar zonder harde bewijzen blijft het voorlopig niet meer dan dat: speculeren.

Caesar is ook belangrijk omdat hij soms de enige is die bepaalde stammen vermeldt, zoals Condrusi en Segni. Hij was de eerste die de Schelde, de Rijn en de Maas bij naam noemde en die de Ardennen beschreef. Dat maakt het verleidelijk om onze kennis over Gallia Belgica volledig op hem te baseren. Maar wie goed oplet, kan ook fouten vinden:

IV

GALLIA
BELGICA IN DE
GESCHIEDENIS-
BOEKEN

Ambiorix neemt het op tegen een Romeins legioen, geschilderd door Karel de Kesel in 1865. Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel.

Op elke tijdlijn van de klassieke oudheid staat 58 v.C. met stip genoteerd: het begin van de Gallische oorlogen. Voor de Lage Landen is het bovendien de overgang van prehistorie naar geschiedenis. Hoe begint die geschiedenis? En hoe kunnen we ze kennen? Het verhaal van Gallia Belgica leidt ons van stammen naar staten en van goed bewaarde verslagen naar opzichtige hypotheses.

Vae victis, ‘wee de overwonnenen’. Elke Romein moet bij het horen van deze woorden rillingen gekregen hebben. Ze kwamen in 390 v.C. uit de mond van de Gallische hoofdmans Brennos. Met 30.000 volgelingen was hij via de Tibervallei naar Rome opgetrokken. Na eerdere raids in Noord-Italië en Etrurië waren deze Galliërs op zoek naar meer vruchtbaar land. Daarbij gingen ze gewelddadig te werk: ze vernielden steden en namen akkers hardhandig in. Hoewel Rome op dat moment niet veel meer was dan een van de vele geconfedereerde Latijnse stadstaatjes, wist het toch de grootste troepenmacht tot dan toe op de been te brengen. Het gevormde leger bestond echter uit boeren, geworven voor het militaire seizoen. Verrast door de snelle opmars van de Galliërs werden de Romeinen bij de rivier de Allia verslagen. Op zestien kilometer ten noorden van Rome doken vele boeren-militairen in het water en verdronken. Enkele dagen later konden Galliërs een onverdedigd Rome binnenvallen.

De belangrijkste inwoners van de stad en de voornaamste priesters hadden zich met hun hebben en houden teruggetrokken op de Capitoolijnse heuvel. Terwijl Brennos en zijn volgelingen de stad plunderden en huizen in brand staken, hield de Romeinse verdediging van het capitol stand. Na een lange belegering, waarbij beide partijen kampten met hongersnood, kwam het tot een onderhandeling. De Galliërs zouden het beleg staken, in ruil voor een grote compensatie: 500 kilogram puur goud, de nodige transportmiddelen, een stuk van Noord-Italië en een poort die altijd voor hen openstond in Rome. De Romeinen gingen met tegenzin akkoord. Maar terwijl het goud werd gestapeld aan de ene kant van de balans, legden Galliërs zwaardere gewichten in de schaal aan de andere kant. Toen er een verontwaardigde reactie kwam, gooide Brennos zijn zwaard op de gewichten en riep: ‘Wee de overwonnenen!’ Het was de inwoners van Rome

is de bewijsvoering niet sluitend. Voor de komst van het Romeinse leger bewoonden Eburones min of meer het huidige Limburg, het zuidoosten van Nederland en het aangrenzende deel van Duitsland. Caesar schetste een warrig beeld over hun herkomst: hij rekende hen tot de Germanen, maar hield vast aan de Rijn als grens met de Belgae. Daarnaast schreef hij ook dat Belgae constant in conflict lagen met Germanen, maar dat Eburones wel solidair waren met de Galliërs. We kunnen er moeilijk wijs uit geraken.

Het dubbele koningschap is misschien een aanwijzing om hun afkomst te verklaren. Het zou een teken kunnen zijn van de losse groeperingen waaruit Eburones bestonden, met elk hun eigen leider. Een migrerende groep van Germaanse oorsprong heeft zich zo misschien vermengd met een inheemse Gallische groep. In de tweede en eerste eeuw v.C. gingen ze zich, zoals de andere volkeren in de regio, organiseren in stamverband. De invloed van het mediterrane zuiden was uiterst beperkt in het stamgebied van de Eburones, maar vermoedelijk kort voor de komst van Caesar maakten ze zich het gebruik van goudstukken eigen.

In het hedendaagse onderzoek wordt uitzonderlijk veel aandacht besteed aan de Eburones en hun rol in de Gallische oorlogen. De reden daarvoor is de overwinning die Ambiorix met een list wist te behalen op anderhalf Romeins legioen. Naar het ketelvormige dal waar de Galliërs in een hinderlaag lagen, is uitvoerig gezocht en de slag is quasi woord voor woord bestudeerd.

Interessanter voor dit boek is evenwel de uitkomst ervan. De Eburones slaagden er dan wel in een slag thuis te halen, de prijs die ze ervoor betaalden was niet min. Na 54 v.C. zette Caesar alles op alles om Ambiorix in handen te krijgen en zijn volk te vernietigen. Andere stammen werd opgedragen om Eburones uit te leveren aan het Romeinse leger en het oude stamgebied te plunderen. Wie Ambiorix onderdak zou verlenen, mocht een zware straf verwachten. Hoe het hem uiteindelijk vergaan is, weten we niet. Na de Gallische oorlogen verdwenen Eburones en Atuaticus uit de geschreven bronnen. Maar helemaal van de kaart geveegd, zoals Caesar beweerde, waren ze vermoedelijk toch niet. Ook na 52 v.C. verschenen er nog nieuwe inheemse munten en de stamleden kwamen onder een andere naam terug.

TUNGRI

Zowel Texuandri als Tungri worden etymologisch in verband gebracht met Eburones. In de naam van de Texuandri, volgens Plinius de meest noordelijke bewoners van het gebied, kunnen we het Latijnse *taxus* herkennen, een plant die ook voorkomt in de naam van de Eburones. **Tung-/tong-* zou in het Keltisch dan weer verwijzen naar ‘geconfedereerden’ of ‘mensen die door de tong werden gebonden’. Er zijn twee verklaringen mogelijk: misschien hebben Eburones op de vlucht zich verbonden met andere groepen, misschien verwijst de tong naar de eed die Tungri mondeling gezworen hadden aan de Romeinen. Zij schonken het verwoeste gebied namelijk aan de Tungri.

In elk geval ontstond bij de organisatie van Gallia Belgica in het noordoosten de civitas Tungrorum. Gezien de enorme uitgestrektheid van de civitas lijkt het erop dat de Romeinen verschillende losse volkeren in één nieuwe structuur hebben willen omvatten. De inwoners waren zowel migranten van over de Rijn als lokale stammen. In de Kempen en Limburg denken we dan aan Sugambri, Tenctheri en Usipetes van over de Rijn, overblijvende Eburones en misschien Texuandri uit het noorden. Zuidelijker vormden Condrusi nu een pagus binnen de civitas.

Plinius gebruikte als eerste het woord Tungri als verzamelnaam voor de bewoners van het nieuwe gebied. Met vruchtbare lössgronden in het centrale deel en de Samber en Maas als belangrijke rivieren had de zuidelijke helft van de civitas alles om zich sterk te ontwikkelen in de Romeinse tijd. Op de noordelijke zandgronden bleef het traditionele leven uit de ijzertijd lang bestaan en waren de contacten vooral gericht op volkeren in Zuid-Holland.

Wanneer we het hebben over Tungri, kunnen we niet om Tongeren heen. Rond 10 v.C. zetten Romeinse soldaten het stratenpatroon van een nieuwe nederzetting uit en maakten ze het terrein klaar voor bebouwing. Niet toevallig lag Atuatuca Tungrorum midden in een vruchtbare landbouwzone en op de weg tussen Boulogne-sur-Mer en Keulen. Plaatselijke elitefiguren die de opportuniteit zagen, vestigden zich geleidelijk aan in de stad *to be*. In eerste instantie deden ze dat in traditionele woonhuizen, maar ze maakten ook al snel gebruik van Romeins aardewerk, wijn, olijfolie en de typisch Romeinse *garum* of vissaus.

AFGEWERKTE URNE

- Hallstatt-cultuur
- 800-600 v.C.
- Vindplaats: Neerharen/
Rekem (provincie
Limburg, België)
- Gallo-Romeins
Museum Tongeren

Vanaf ongeveer 1.100 v.C. vinden archeologen in de Lage Landen sporen van grote aantallen grafkuiltjes met daarin heel eenvoudige gaven. De crematieresten van de overledene werden in een doekje of in een urne aan de grond toevertrouwd. Vaak voegden dierbaren nog enkele aardewerken kommetjes toe, uitzonderlijker zijn een bronzen armband of een scheermes.

Sommige graven kregen er een kleine of grotere grafheuvel bovenop. Deze urne is gevonden in een urnenveld op de grens tussen Neerharen en Rekem. Het oppervlak is overal mooi glad gemaakt en met een keitje gepolijst. Omdat de rand naar buiten toe 'uitplooit', kreeg dit type de naam *Schrägrand-urne*.

FRAGMENTEN KEMMELWAAR

- La Tène-cultuur
- 500-350 v.C.
- Vindplaats: Kommel
(provincie West-
Vlaanderen, België)
- Regionaal
Archeologisch
Museum aan de
Schelde

De Kommelberg vormde in de Lage Landen de meest westelijke draaischijf van het handelsnetwerk in de ijzertijd. Typisch is de zogenoemde Kommelwaar: aardewerken potten die tot een meter hoog konden zijn en een inhoud van meer dan honderd liter hadden. Ze dienden voor de opslag van granen en vloeistoffen. Naast praktisch, waren de potten ook verfijnd en gedetailleerd. Kelten versierden de buitenkant met geometrische patronen en groeven. De dieprode kleur, *lie de vin*, doet denken aan de wijnkraters die in de Griekse en Etruskische wereld werden gebruikt tijdens rituelen. Wellicht speelde Kommelwaar ook een rol bij religieuze gebruiken. Er zijn tot honderd kilometer buiten Kommel fragmenten van dit lokaal geproduceerde aardewerk gevonden.

Intussen verwijderd standbeeld van Boduognat in Antwerpen.

tot nationale held en ‘oude Belg’, eerste Belg. Op het voetstuk stond: ‘Boduognat / Opperhoofd der Nerviërs / Moed en vaderlandsliefde’. En verder: ‘Onze voorouders / Aangevallen door de Romeinen, / Onder Julius Caesar, / 57 jaar voor Christus’ geboorte, / verdedigen dapper / de onafhankelijkheid des Vaderlands.’ Het hoofd en de torso van het standbeeld waren nog een tijd te zien in de Antwerpse zoo, maar vangen sinds 2020 stof in de depots van het Middelheimmuseum.

In Tongeren kreeg Ambiorix, leider van de Eburones, zijn standbeeld in 1866. Dezelfde ingrediënten werden gebruikt als bij het beeld van Vercingetorix in Alise: de trotse houding, de zware snor, het lange haar. Veel elementen aan het werk zijn anachronismen of gewoon historisch fout: zijn helm met vleugeltjes, zijn kledij, de prehistorische dolmen als voetstuk. Zelfs de locatie is discutabel: de hoofdplaats van de Eburones was dan wel Atuatuca, het is zeker dat dat een andere plek was dan Atuatuca

Standbeeld van Ambiorix in Tongeren. Ontworpen door Jules Bertin (1826–1892).